BUCOVINA ŞI BUCOVINENII ÎN CUVÂNT ŞI IMAGINE LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA*

OVIDIU BÂTĂ

Die Bukowina und die Bukowiner in Wort und Bild am Ende des 19. Jahrhunderts

(*Zusammenfassung*)**

Am Ende des 19. Jahrhunderts sind zwei Werke über die Bukowina in Wien und Czernowitz erschienen: der 20. Band – *Bukowina* – der Enzyklopädie *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* und *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde*. Durch Texte und Bilder, die bekannten, Wissenschaftlern, Schriftstellern, und Malern der damaligen Zeit gehörten, wurden sehr viele Informationen dem Publikum angeboten, die eine bessere Kenntnis der Geschichte der Provinz und deren Einwohner, Gebräuche, Kultur, wirtschaftlichen Lage usw. ermöglichten.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Prinz Rudolf, Monarchie, Bukowina, Enzyklopädie, Wort, Bild, Bevölkerung, Karte.

La sfârşitul secolului al XIX-lea au apărut două lucrări ample referitoare la Bucovina: în cadrul enciclopediei *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* [Monarhia Austro-Ungară în cuvânt şi imagine], volumul *Bukowina*, şi *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde verfaßt anläßlich des 50 jährigen glorreichen Regierungsjubiläums Seiner kaiserlichen und königlichen Apostolischen Majestät, unseres allergnädigsten Kaisers und Obersten Kriegsherrn durch die k. k. Gendarmerie des Landes-Gendarmerie-Commandos No. 13*, [Bucovina. O istorie generală locală întocmită cu prilejul aniversării a

* Comunicarea, însoţită de prezentare PowerPoint, a fost susţinută în cadrul Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale „Bucovina şi bucovinenii în secolul al XIX-lea. Tradiţie şi modernitate", cea de a XIX-a sesiune anuală de referate şi comunicări ştiinţifice a Institutului „Bucovina" al Academiei Române, închinată *Centenarului naşterii academicianului Radu Grigorovici*, Rădăuţi, 10–11 noiembrie 2011.

** Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

BDD-A32621 © 2012 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:37:51 UTC)

50 de ani de guvernare glorioasă a Majestății Sale apostolice cezaro-crăiești, împăratul nostru cel preamilostiv și comandant militar suprem, de către Comandamentul de Jandarmi al Țării nr. 13], Czernowitz, Commissionsverlag der k. k. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), 1899, Druck von F. A. Brockhaus in Leipzig.

În anul 1883, la inițiativa prințului Rudolf de Austria (1858–1889), a luat naștere un proiect de anvergură, cunoscut și sub numele de *Kronprinzenwerk* (Opera prințului moștenitor), proiect apreciat, la timpul respectiv, ca cea mai amplă muncă de publicare desfășurată vreodată de Curtea Imperială și de Imprimeriile Statului.

Monumentala lucrare s-a dorit a fi un compendiu al Imperiului Habsburgic, un proiect de pace îndreptat împotriva tuturor forțelor separatiste, care să asigure un mesaj de reconciliere, de cunoaștere și de consolidare a solidarității în Monarhia Dunăreană. Proiectul enciclopedic urma să aibă studii regionale cuprinzătoare ale întregii Monarhii, cu toate ținuturile și popoarele Coroanei.

Între 1 decembrie 1885 și 1 iunie 1902 au apărut, sub titlul general *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Word und Bild*, 24 de volume în care, sub mottoul *Viribus unitis* (*Mit vereinten Kräften*), prestigioși oameni de știință, scriitori și ilustratori ai timpului au portretizat țări și popoare, peisaje și regiuni ale Monarhiei Austro-Ungare în cuvinte și imagini.

În funcție de structura dualistă a Monarhiei, au fost două redacții separate, paralele, care se adresau, în primul rând, la o audiență urbană din clasa de mijloc. Lucrarea a fost editată în versiune germană și maghiară – *Az Osztrák-magyar monarchia irásban és képben.*

Enciclopedia cuprinde 587 de articole scrise de 432 de autori, însumând 12 596 de pagini, cu 4 529 de lucrări grafice – inclusiv 18 imagini color (cromozincografii) – semnate de 264 de artiști din toate țările Coroanei.

Volumele sunt legate în coperți pânzate, pe care sunt imprimate adânc, încadrate în ornamente florale și însemne heraldice, litere aurite care formează titlul. Au fost trei variante de copertă: o variantă de lux, în roșu, cu tipăritură în aur; o variantă în brun; o variantă populară în gri-verde deschis.

În Biblioteca Institutului „Bucovina" se găsesc 19 volume dintre cele 24 ale enciclopediei: *Wien und Niederösterreich*, 1. Abth. *Wien* (1886); *Übersichtsband*, 1. Abth. *Natur-geschichtlichen Theil* (1887); *Ungarn*, Band 1 (1888), Band 3 (1893), Band 4 (1896), Band 5/1. Abth. (1898), Band 5/2. Abth. (1900), Band 6 (1902); *Oberösterreich und Salzburg* (1889); *Steiermark* (1890); *Kärnten und Krain* (1891); *Das Küstenland* (1891); *Dalmatien* (1892); *Tirol und Vorarlberg* (1893); *Böhmen*, Band 1 (1894), Band 2 (1896); *Mähren und Schlesien* (1897); *Galizien* (1898); *Bukowina* (1899).

Lucrările pregătitoare pentru editarea celui de al 20-lea volum al enciclopediei, *Bukowina*, au început în 1893 și au durat șase ani până la finalizare. Volumul, publicat și tipărit de Curtea Imperială și Regală și de Imprimeriile Statului, a apă[illegible]ții.

BDD-A32621 © 2012 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:37:51 UTC)

Încă de la bun început, prinţul Rudolf a stabilit ca pentru texte şi ilustraţii să fie aleşi autori „autohtoni". Această intenţie de a coopta în colectivul de autori colaboratori şi artişti locali a fost folosită ca argument în cadrul redacţiei de la Viena. Ca exemplu, preotul şi autorul Ioan Sbiera a pledat în favoarea artistului cernăuţean Eugen Maximovici. Sbiera aprecia că era în firea lucrurilor ca imaginile propuse să fie realizate de un artist local, care a trăit personal scene din viaţa spirituală a românilor din Bucovina, le cunoştea cel mai bine şi le putea reda cu cea mai mare acurateţe, din perspectivă proprie.

Volumul *Bukowina* oferea un bogat şi interesant material informativ care permitea, la nivel de Imperiu, cunoaşterea geografiei şi istoriei provinciei, a locuitorilor – cu capitole distincte pentru fiecare dintre etniile conlocuitoare –, a obiceiurilor, culturii, activităţilor economice.

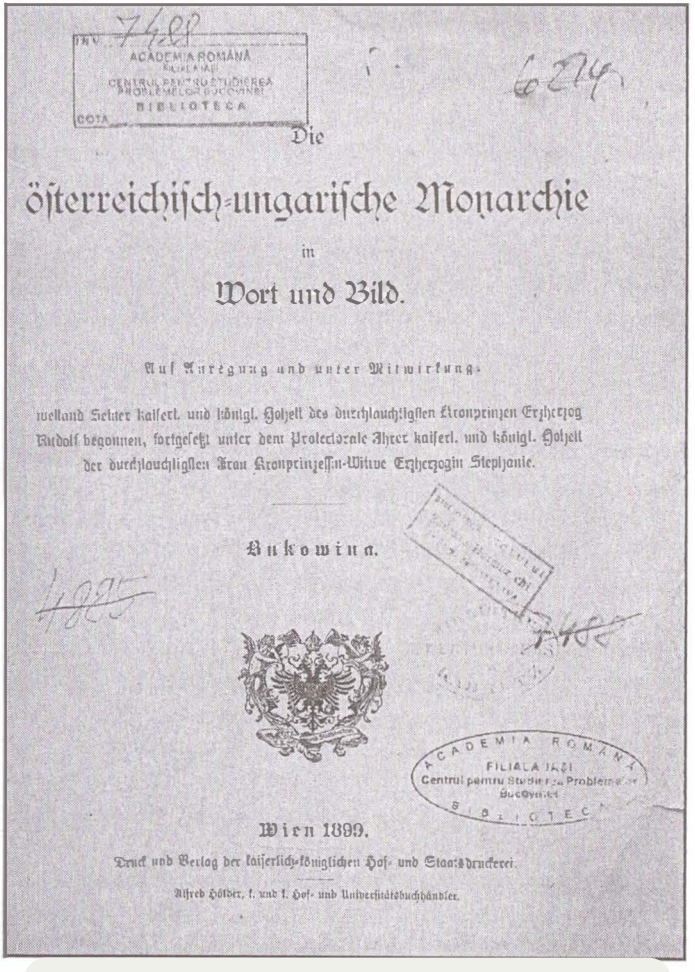
ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAŞI
CENTRUL PENTRU STUDIEREA PROBLEMELOR BUCOVINEI
BIBLIOTECA
COTA

Die

österreichisch-ungarische Monarchie

in

Wort und Bild.

Auf Anregung und unter Mitwirkung

weiland Seiner kaiserl. und königl. Hoheit des durchlauchtigsten Kronprinzen Erzherzog Rudolf begonnen, fortgesetzt unter dem Protectorate Ihrer kaiserl. und königl. Hoheit der durchlauchtigsten Frau Kronprinzessin-Witwe Erzherzogin Stephanie.

Bukowina.

Wien 1899.

Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei.

Alfred Hölder, k. und k. Hof- und Universitätsbuchhändler.

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAŞI
Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei
BIBLIOTECA

BDD-A32621 © 2012 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:37:51 UTC)

Articolele din volumul *Bukowina* sunt semnate de 21 de autori.

Landschaftliche Schilderung [Descrierea geografică a țării], de Ludwig Adolf Simiginowicz-Staufe (p. 3–48)

Vorgeschichte [Preistorie], de Josef Szombathy (p. 49–56)

Landesgeschichte [Istoria țării]:

Vor der Vereinigung bis 1775 [Înainte de anexare, până la 1775], de Demetrius/Dimitrie Onciul (p. 57–115)

Die Besitzergreifung [Anexarea], de Johann Polek (p. 116–126)

Landesgeschichte. Seit der Besitzergreifung [Istoria țării. După anexare], de Ferdinand Zieglauer von Blumenthal (p. 127–154)

Der griechisch-orientalische Religionsfond [Fondul Religionar greco-oriental], de Isidor Ritter von Onciul (p. 155–174)

Volkskunde [Etnografie]:

Die physische Beschaffenheit der Bevölkerung [Caracteristicile fizice ale populației], de Basil Kluczenko (p. 175–190)

Die Rumänen [Românii], de Johann/Ion Sbiera și Simeon Florea Marian (p. 191–227)

Die Ruthenen [Rutenii], de Alexander Manastyrski (p. 228–270)

Die Huzulen [Huțulii], de Raimund Fr. Kaindl (p. 271–281)

Die Lipowaner [Lipovenii], de Dimitrie Dan (p. 282–294)

Die Deutschen [Germanii], de Johann Polek (p. 295–305)

Die Polen [Polonii], de Raimund Friedrich Kaindl (p. 306–313)

Die Ungarn und die Slovaken [Maghiarii și slovacii], de Johann Polek (p. 314–319)

Die Armenier [Armenii], de Dimitrie Dan (p. 320–329)

Die Zigeuner [Țiganii], de Dimitrie Dan (p. 330–337)

Ortsanlage und Wohnungen [Așezări și locuințe], de Karl A. Romstorfer (p. 338–352)

Die Hausindustrie [Industria casnică], de Erich Kolbenheyer (p. 353–362)

Musik [Muzica], de Isidor Worobkievici (p. 363–375)

Literatur [Literatura]:

Die rumänische Literatur und Sprache [Limba și literatura română], de Johann Sbiera (p. 376–392)

Die ruthenische Sprache und Literatur [Limba și literatura ruteană], de Emil Kałużniacki (p. 393–404)

Die deutsche Literatur [Literatura germană], de Rudolf Wolkan (p. 405–408)

Bildende ...458)

BDD-A32621 © 2012 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:37:51 UTC)

Volkswirtschaftliches Leben [Viaţa economică]:

Landwirtschaft und Viehzucht [Agricultura şi creşterea animalelor], de Anton Zachar (p. 459–484)

Forstwirtschaft [Silvicultura], de Vincenz Eckl (p. 485–501)

Bergbau und Hüttenwesen [Minerit şi metalurgie], de Friedrich Kleinwächter (p. 502–514)

Gewerbe, Industrie und Handel [Producţia meşteşugărească, industrie, comerţ şi transport], de Hubert Wiglitzky (p. 515–532)

Partea centrală a lucrării, circa 200 de pagini, o constituie articolele etnografice despre Bucovina. Fiecare dintre aceste descrieri se axează pe prezentarea particularităţilor şi obiceiurilor fiecărui grup etnic, a activităţilor cu semnificaţii simbolice, a superstiţiilor, ritualurilor, portului popular, arhitectura caselor, ocupaţiile, structura calendarului, a sărbătorilor etc.

Mărturii deosebit de preţioase sunt ilustraţiile – xilogravuri, gravuri, desene în peniţă şi o cromozincografie – care însoţesc articolele, ilustraţii realizate de artişti cunoscuţi ai timpului, printre care pictori, gravori şi desenatori oficiali ai Casei de Habsburg.

Toate articolele sunt însoţite de ilustraţii care prezintă portrete ale unor reprezentanţi exemplari din fiecare grup etnic şi scene din viaţa de zi cu zi – individual sau în grup – a locuitorilor sau reflectă importanta moştenire culturală, arta şi arhitectura.

Colaborarea dintre autorii de texte şi ilustratori s-a manifestat în mod diferit. Au existat, în unele cazuri, de exemplu, între Hugo Charlemont şi Ion Sbiera sau Julius Zuber şi Dimitrie Dan, un contact strâns şi de cooperare permanentă, în sensul în care autorul şi illustratorul călătoreau împreună în zonele descrise şi alegeau, în corespondenţă cu redacţia de la Viena, imaginile necesare textelor. Alţi autori, precum R. F. Kaindl, solicitau imaginile abia după ce terminau textul, pentru a verifica corectitudinea lor din punct de vedere etnografic.

Cei 10 autori ai ilustraţiilor sunt: Zygmunt Ajdukiewicz (1861–1917), Hermann Bar, Rudolf Bernt (1844–1914), Hugo Charlemont (1850–1939), Theodor Freiherr von Ehrmanns (1846–1923), Wilhelm Hecht (1843–1920), Eugen Maximowicz (1863–1922) – fost profesor de desen şi caligrafie la Gimnaziul Inferior de Stat din Rădăuţi (1883–1894) –, Robert Russ (1847–1922), Friedrich von Schiller, Karl Ritter von Siegl (1842–1900), Julius Zuber (1861–1910).

Imaginile sunt din Cernăuţi, Suceava, Rădăuţi, Siret, Vatra Dornei, Cacica, Valea Putnei, Pojorâta, Iacobeni, Cârlibaba, Poiana Stampei. Sunt prezentate biserici şi mănăstiri, târguri, iarmaroace, plute, exploatări şi trenuri forestiere, exploatări miniere, portrete ale reprezentanţilor fiecărui grup etnic, scene de grup, locuinţe, îndeletniciri etc.

Atât proiectul în sine, cât şi executarea lui, ca demers ambiţios şi avansat pentru acea pe[illegible]bine conturat.

BDD-A32621 © 2012 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:37:51 UTC)

Dincolo de semnul de întrebare ridicat cu privire la tabloul armonios şi depolitizat al unei culturi populare de la periferia Monarhiei, lucrarea în sine oferă o imagine a „prezentului" de atunci, imagine preluată şi în organizarea expoziţiilor – comerciale, naţionale, mondiale – în care era reprezentată Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe teritoriul Austro-Ungariei.

Cea de a doua lucrare, *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde...*, se deschide cu un *Vorwort* [Cuvânt înainte], semnat de locotenent-colonelul c. c. Georg von Catargi, comandantul Jandarmeriei Ţării.

Baza lucrării a constituit-o datele primite de la fiecare post de jandarmi care a primit şi completat un chestionar structurat pe domenii, materialul fiind ulterior verificat, ordonat şi prelucrat de ofiţeri. Datele au fost completate conform literaturii de specialitate existente atunci – capitolele despre raporturile etnografice şi evoluţia lor istorică – sau, în parte, şi pe observaţii personale – climă, geologie, faună şi vegetaţie. Proiectarea şi realizarea hărţilor şi diagramelor, precum şi a ilustraţiilor, a fost făcută tot pe baza datelor prelucrate de ofiţeri, iar materialul statistic a fost alcătuit pe baza celor mai noi şi mai sigure surse.

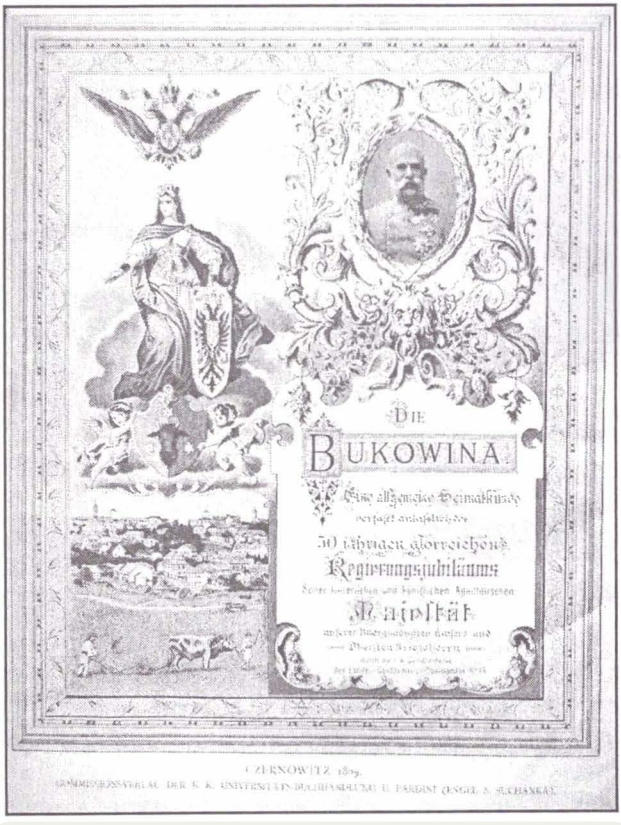

BDD-A32621 © 2012 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:37:51 UTC)

Lucrarea, de format mare, are 344 de pagini cu capitole referitoare la: *Allgemeine Uebersicht* [Prezentare generală], p. 3–5; *Bodenplastik* [Morfologie], p. 9–35; *Geologischer Bau* [Alcătuirea geologică], p. 37–49; *Gewässer* [Hidrografia], p. 51–65; *Klima* [Clima], p. 67–80; *Pflanzenwelt* [Flora], p. 81–96; *Thierwelt* [Fauna], p. 97–111; *Bevölkerung* [Populaţia], p. 113–190; *Topographische Beschreibung der Siedelungen* [Descrierea topografică a aşezărilor], p. 191–246; *Geschichte* [Istorie], p. 247–320; *Culturelle Verhältnisse* [Relaţii culturale], p. 321–344, cu 30 de ilustraţii grafice în text (autor Ladislaus Żurkowski) şi 20 de planşe cu hărţi color (autor Eduard Fischer).

Ca autori ai textelor sunt trecuţi aceiaşi Eduard Fischer şi Ladislaus Żurkowski, ambii locotenenţi-majori de jandarmerie.

De interes sunt hărţile care prezintă Bucovina la sfârşitul secolului al XIX-lea – *Lage und Grenzen des Herzogthums Bukowina* [Locul şi graniţele Ducatului Bucovina]; *Tektonische Karte der Bukowinaer Karpathen* [Harta tectonică a Carpaţilor Bucovinei]; *Höhenschichtenkarte* [Harta înălţimilor]; *Orographische Uebersichtskarte* [Harta orografică generală]; *Geologische Uebersichtskarte* [Harta geologică generală]; *Die Erzlagerstätten der südlichen Bukowina* [Zăcămintele de minerale din sudul Bucovinei]; *Hydrographisches Tableau* [Tablou hidrografic]; *Gang der Temperatur in Czernowitz und Dorna-Watra* [Variaţia temperaturii în Cernăuţi şi Vatra Dornei]; *Isothermen- und Wärmekarte* [Harta izotermelor şi a temperaturilor pozitive]; *Regen- und Windkarte* [Harta precipitaţiilor şi a vântului]; *Schneedecke und Hagel;* [Harta căderilor de zăpadă şi de grindină]; *Florenkarte* [Harta florei]; *Waldkarte* [Harta pădurilor]; *Thierverbreitung* [Răspândirea animalelor]; *Bevölkerungsdichtigkeit* [Densitatea populaţiei]; *Sprachen- und Nationalitätenkarte* [Harta lingvistică şi a naţionalităţilor]; *Religionskarte* [Harta religiilor]; *Volksbewegung und sanitäre Verhältnisse* [Harta mişcărilor demografice şi a condiţiilor sanitare]; *Historische Karte* [Harta istorică]; *Vergleichende Grössen der politischen Bezirke nach dem Areale* [Valori comparative privind regiunile politico-administrative după suprafaţă]; *vergleichende Grössen nach der Bevölkerungsanzahl und den Umgangs-Sprachen* [Valori comparative privind numărul de locuitori şi limbile de conversaţie]; *vergleichende Längen der Eisenbahnen, Telegraphen-Linien, Strassen und Wasserstrassen* [Valori comparative privind lungimea căilor ferate, a liniilor de telegraf, a liniilor de transport pe uscat şi pe apă]; *Volksbildungskarte* [Harta instituţiilor publice de educaţie]; *Verkehrskarte* [Harta rutieră]; *Landwirthschaftliche Karte* [Harta terenurilor agricole]; *Politische Eintheilung* [Împărţirea politico-administrativă].

BDD-A32621 © 2012 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:37:51 UTC)